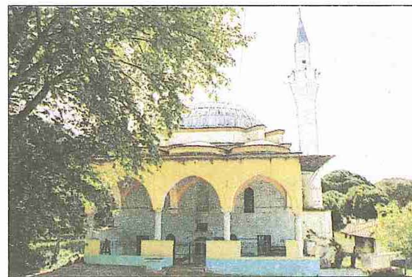
Kadı en kalabalık yerleşme yeriydi (TK, *TD,* nr. 129, s. 74-75).

Birgi XVII. yüzyılın başlarında bölgede hüküm süren karışıklıklardan etkilendi. Hatta Birgili olduğu belirtilen Celâlî Cennetkarı oğlu kaleye kapanarak etrafa hücumlarda bulunmuş, Aydın yöresine hâkim olmuş, Tire ve Turgutlu'yu zaptetmiş, ancak Manisa ovasında karşılaştığı Osmanlı kuvvetlerine yenilmiş ve Denizli'ye doğru kaçarken yakalanıp Birgi'ye getirilerek burada idam edilmişti (1625). Muhtemelen bu mücadeleler sırasında Birgi tahribata uğradı. Nitekim şehir bundan sonra uzun süre 1575'teki durumuna bile ulaşamadı. 1662'de yapılan bir **avârız*** tahririne göre burada on sekiz mahalle bulunuyordu; ancak bunların yedisi muhtemelen tahribattan sonra teşekkül etmiş mahallelerdi. Hisariçi mahallesi ortadan kalkmış, Akmescid, Manastır, Kutlubeyler, Çürük Baba, Dereli, Çakalderesi, Sitte adlı mahalleler ortaya çıkmıştı. Şehrin nüfusu ise 1250 civarındaydı ve bunun sadece üç hânesi gayri müslimdi (BA, *MAD,* nr. 3032, s. 4-7, 12-14). Bu tarihten kısa bir süre sonra Birgi'ye gelen Evliya Çelebi ise buranın Bozdağ'ın eteklerinde yer alan, dış surları harap olmuş bir kaleye sahip bulunduğunu, kale içinde 400 ev, aşağı şehirde on sekiz mahalle, yirmi dört cami ve mescid, 2600 kadar ev, yedi sıbyan mektebi, 200 dükkân, iki han ve bir bedesten olduğunu, halkının başlıca geçim kaynağını beyaz iplik dokumacılığının teşkil ettiğini belirtir. Ancak ev sayısı hakkında verilen rakam şüphelidir. 1662'de 1250 kişinin yaşadığı bilindiğine göre bu sayı ya yanlış ya da evlerin çoğu boş olmalıdır. 1677'de yapılan bir başka avârız tahririnde de on sekiz mahalleden ibaret Birgi'nin yaklaşık 1600 dolayında nüfusa sahip olduğu, 1706'da ise nüfusun 1800-1900 dolayında bulunduğu anlaşılmaktadır (BA, *MAD,* nr. 15623, s. 5; KK, nr. 2791, vr. 33ª-37ᵇ, 43ª-43ᵇ).

XIX. yüzyılda Birgi, Ödemiş'in önem kazanmasıyla giderek onun gölgesinde kalmaya ve bölgedeki ova şehirlerinin gelişmesiyle de gerilemeye başladı. XIX. yüzyılın başlarında buraya gelen Ch. Texier, pek zarif bir köprü ile iki kısmının birbirine bağlandığı Birgi'yi rengârenk evleriyle ağaçlar ve bahçeler içinde küçük ve şirin bir kasaba olarak tarif eder ve antik eserlerden hiçbir şey bulunmadığını belirterek büyük caminin kurşun kubbeli olduğunu yazar. 1831'de 5900 civarında nüfusu bulunduğu tesbit edilen kasaba, en büyük sarsıntıya XX. yüzyılın ilk çeyreğinde şahit oldu. 1920'de Birgi'yi işgal eden Yunan kuvvetleri 1922'de çekilirken şehri ateşe verdiler. Bunun sonucu birçok ev yandığı gibi derenin doğu yamacındaki mahalleler tamamen ortadan kalktı. Bundan sonra önemini iyice kaybeden Birgi, bugün başlıca ekonomik faaliyeti ziraatin teşkil ettiği, Ödemiş'e 7-8 km. mesafede, 1990 sayımına göre 4435 nüfuslu bir kasaba ve bucak merkezidir.

Aydınoğulları devrinde önemli bir kültür merkezi olan Birgi'de meşhur tabip Hacı Paşa da bulunmuştu. Birgi bir kültür şehri olma özelliğini Osmanlılar zamanında da sürdürdü. Kâtib Çelebi'nin kaydettiğine göre Hoca Atâullah Efendi ve Hocazâde adlı ilim adamları burada yetişmişti. Nitekim Birgi'de doğan Hoca Atâullah Ahmed (ö. 1571), Manisa'daki şehzadeliği sırasında II. Selim'in hocalığını yapmış, Birgi'de de bir dârülhadis (medrese) tesis etmişti. Hatta bu medreseye ilk müderris olarak meşhur âlim Mehmed Efendi (ö. 1573) getirilmiş, vefatına kadar ilmî faaliyetlerini sürdürdüğü bu kasabada oturduğu için Birgivî lakabıyla şöhret kazanmıştır. Birgi'nin tahribattan kurtulan en önemli tarihî eseri, Ulucami de denen Mehmed Bey Camii ve Türbesi'dir. Türbede Aydınoğlu Mehmed Bey'den başka Umur Bey, İsâ Bey ve Bahadır Bey'e ait mezarlar bulunur. Diğer önemli âbideleri arasında Evliya Çelebi'nin de bahsettiği Derviş Ağa Camii ile Kurşunlu Camii ve Karaoğlu Camii ayaktadır. Ayrıca XVIII. yüzyıldan kalma Çakırlar'ın Tâhir Bey Konağı da sanat değeri yüksek bir tarihî eser olarak bugüne ulaşmıştır.

Birgi'nin merkezi olduğu kaza ise XVI. yüzyıl başlarında 106 köy, on üç çiftlik ve mezraadan ibaretti ve burada 15-16.000 kişi yaşıyordu. Kazanın Birgi'den başka diğer bir kasabası ise Balyambolu idi. Kazada toplam altı cami, dokuz mescid, on yedi zâviye, sekiz hamam, 345 vakıf dükkân yer alıyordu. 1575'e doğru Birgi kazası altmış yedi köye, yedi çiftlik ve beş mezraaya sahipti. XVII. yüzyılda kaza merkez nahiyeden başka Süleyman, Bâdemiye, Şamlıca adlı üç nahiyeye bölünmüştü; toplam köy sayısı ise yetmiş kadardı. Kaza olmaktan çıktığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında İzmir iline bağlı Ödemiş kazasının bir nahiyesi haline geldi. Bugün de Ödemiş'in bucağı olan Birgi sekiz köye sahip olup toplam nüfusu 7225'tir (1990).

Derviş Ağa Camii - Birgi / İzmir

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *TD,* nr. 1/1 m., s. 331-338; nr. 8, s. 1-5; nr. 87, s. 196-205; nr. 148, s. 364-369; nr. 166, s. 423-436; TK, *TD,* nr. 129, s. 74-77; BA, *MAD,* nr. 3032, s. 4-7, 12-14; nr. 3098, s. 5-8; nr. 15623, s. 5; BA, KK, *Mevkufat,* nr. 2791, vr. 33ª-37ᵇ, 43ª-43ᵇ; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Taeschner), s. 45 vd.; İbn Battûta, *Seyahatnâme,* I, 329-334; Enverî, *Düsturnâme,* s. 17, 33, 35; Atâî, *Zeyl-i Şakāik,* s. 149, 161, 462; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ,* s. 637; a.mlf., *Fezleke,* II, 72; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* IX, 173-177; Texier, *Küçük Asya,* II, 57; *Kāmûsü'l-a'lâm,* II, 285-286; Cuinet, III, 516-517; M. Halil Yınanç, *Düsturnâme-i Enverî, Medhal,* İstanbul 1929, s. 21, 23; Uzunçarşılı, *Kitâbeler II,* İstanbul 1348/1929, s. 105; a.mlf., *Anadolu Beylikleri,* s. 104-119; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. O. Şaik Gökyay), Ankara 1944, s. 36-38, 43, 113-114; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 11, 117, 481; R. M. Riefstahl, *Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi* (trc. Cezmi Tahir Berktin), İstanbul 1941, s. 20 vd.; Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma,* Ankara 1968, s. 24-25, 37-38, 40, 42; Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor,* London 1971, s. 137, 297-298, 315-316, 328-329, 332; E. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415),* Venice 1983, s. 108, 112-113, 128; Besim Darkot, "Birgi", *İA,* II, 632-634; V. J. Parry, "Birge", *EI²* (İng.), I, 1234-1235.

FERİDUN EMECEN

BİRGİ ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

BİRGİVÎ

(ö. 981/1573)

Çeşitli sahalarda eser veren büyük Türk âlimi.

Birgili diye de bilinmektedir. 10 Cemâziyelevvel 929 (27 Mart 1523) tarihinde Balıkesir'de doğdu. Asıl adı Takıyyüddin Mehmed'dir. Zâviye mensubu âlim ve

faziletli bir kişi olan babası Pîr Ali Balıkesir'de müderristi. Balıkesir'in Çay mahallesindeki kabri bugün de ziyaret edilmektedir. Dedesi Balıkesir Kepsut'a bağlı Bektaşlar köyünden İskender Efendi'dir. Annesi ise Meryem Hanım'dır.

Birgivî ilk tahsilini babasının yanında yaptı. Ondan Arapça, mantık ve diğer bazı ilimleri okudu, bu arada Kur'an'ı da ezberledi. Daha sonra İstanbul'a giderek Mahmutpaşa mahallesinde Küçük Şemseddin Efendi'den ders aldı. Ardından Haseki Medresesi'ne girdi; dönemin tanınmış âlimlerinden Ahîzâde Mehmed Efendi'nin ve daha sonra Rumeli kazaskeri olan, Kızıl Molla lakabıyla tanınmış Abdurrahman Efendi'nin öğrencisi oldu. İcâzet alarak müderrislik pâyesini elde etti. Ardından Abdurrahman Efendi'nin yanına mülâzım olup ihtisasını tamamladı. Bir süre bazı medreselerde müderrislik yaptı. Kanûnî döneminde hocası Abdurrahman Efendi'nin aracılığıyla Edirne kassâm-ı askerîsi olan Birgivî bu görevi süresince ders okutmaya devam etti. Bu arada camilerde vaaz veriyor, halkı Kur'an ve Sünnet'e uymaya davet ediyordu. Zamanında kabirler üzerine türbe yapılması, buralarda mum yakılması, ücret karşılığında Kur'an okunması gibi bid'atlar ve ayrıca bâtıl itikadlarla, kadılar arasında rüşvetin yaygınlaşması, zengin çocuklarına ücretle ilmî pâyeler verilmesi gibi meşrû olmayan uygulamalara karşı da mücadele etti. Para vakfetmenin câiz olmadığını savunan Birgivî, İmam Züfer'in görüşüne ve örfe dayanarak bu tür vakıfların cevazına fetva veren Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye ve onunla aynı görüşü paylaşan Kadı Bilâlzâde'ye reddiye olarak *İnḳāẓü'l-hâlikîn, Îḳāẓü'n-nâʾimîn ve ifhâmü'l-ḳāṣırîn* ve *es-Seyfü'ṣ-ṣârim* adlı risâleleri yazdı. Ebüssuûd'un, esasen daha önceki Osmanlı ulemâsı arasında da tartışılan, hatta İmâm-ı Âzam'ın öğrencilerinin de farklı görüşler ileri sürdükleri bu konuda halk arasında fitneye yol açması hususunda Birgivî'ye nasihatta bulunduğu ve kendi fetvasına gerekçe olarak da hayır işlerinin kesilmesi endişesini dile getirdiği rivayet edilmektedir.

Halkın bid'atları terketmesinden ümidini kesen Birgivî İstanbul'a gidip Bayramiyye tarikatı şeyhi Abdullah Karamânî'ye intisap ederek inzivaya çekildi. Edirne'de kassâm-ı askerî iken aldığı paraları defter kayıtlarına göre geri vererek hak sahiplerinden helâllik aldı. Ancak müridinin ders ve irşad faaliyetleri için geri dönmesini isteyen Abdullah Karamânî'nin de tavsiyesi üzerine, Sultan II. Selim'in hocası Birgili Atâullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medreseye müderris tayin edildi. İlmî ehliyetiyle kısa zamanda meşhur olan Birgivî'den ders almak isteyen pek çok talebe ülkenin her tarafından buraya akın etmeye başladı. Ömrünün geri kalan kısmını Birgi'de tedris, irşad ve telif faaliyetleriyle geçirmiş olması sebebiyle de Birgivî nisbesiyle şöhret buldu.

Hakkı söylemekten çekinmeyen Birgivî ömrünün sonlarına doğru tekrar İstanbul'a giderek Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya memleketteki adaletsizliklerle mücadele etmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. Fıkıhta Hanefî, itikadda Mâtürîdî olan Birgivî Mehmed Efendi'nin biyografisinden bahseden bütün kaynaklar, onun Osmanlılar döneminde yetişmiş seçkin bir âlim olması yanında dinî ve ahlâkî şahsiyeti bakımından da mükemmel bir insan olduğu belirtir. Mehmet Ali Aynî *Türk Ahlâkçıları* adlı eserinde (I, 105) ondan, "Ahlâkçılarımız içinde Birgivî derecesinde mümtaz bir simaya nâdir tesadüf olunur. Çünkü onun dinî bilgisi ve bıraktığı eserleri ne kadar yüksek ise meslek ve meşrebi de o nisbette pâk, nezih ve metîn idi" şeklinde söz eder. Özellikle ahlâk ve fıkha dair eserlerinde klasik görüş ve bilgileri aktarması yanında kendi dönemindeki dinî, ahlâkî, sosyal ve siyasî meselelere özel bir önem vermesi, bunlarla ilgili şahsî görüşlerini ve tenkitlerini cesaretle ortaya koyması onun ilmî şahsiyetinin en dikkate değer yönüdür. Eserleri çağının sosyal hayatını ve problemlerini yansıtması bakımından da büyük önem taşır.

Birgivî son derece dürüst ve tavizsiz bir ilim adamıdır. Nitekim döneminde çok yaygın olan anlayışa rağmen hiçbir eserini herhangi bir devlet büyüğüne ithaf etmemiş, aksine devlet ileri gelenleri de dahil olmak üzere her seviyedeki yöneticilerde ve görevlilerde gördüğü kusurları cesaretle tenkit etmiştir. Özellikle memuriyetlerin rüşvet karşılığı satılması, kadılar, muhtesibler ve diğer görevlilerin rüşvet almaları, ehli olmayanlara ilmî ve idarî rütbeler verilmesi, bu yüzden cehaletin yaygınlaşması ile her türlü bid'at ve hurafe Birgivî'nin şiddetle karşı çıktığı hususlardır (meselâ bk. *eṭ-Ṭarîḳatü'l-Muḥammediyye*, s. 72, 92, 182, 215-216, 219; *Şerḥu'l-eḥâdîsi'l-erbaʿîn*, s. 1-4). Birgivî'nin, bazı haksız menfaatlar elde ettiği, görevliler nezdinde nüfuz sağlayarak devlet işlerine karıştığı gerekçesiyle, II. Selim'in hocası olduğu için "Hâce-i Sultânî" diye şöhret bulan tanınmış âlim Atâullah Efendi'yi bile ikaz etmesi (bk. Ahmet Turan Arslan, s. 81), onun dürüstlük ve cesaretinin ilginç bir örneğidir.

Birgivî, kendisi de Bayramiyye müntesibi olmakla birlikte zamanında Sünnî esaslardan sapmış ve bid'atlar ihdas etmiş olan bazı tasavvuf erbabını da eleştirmekten geri durmamış, hatta bir kısım mutasavvıfların bid'at ve aşırılıklarını ortaya koyup tenkit etmek üzere *el-Ḳavlü'l-vasîṭ beyne'l-ifrâṭ ve't-tefrîṭ* adlı bir de risâle yazmış olması yüzünden tasavvuf düşmanı olmakla itham edilmişse de bu iddia isabetsiz görülmüştür. Nitekim *eṭ-Ṭarîḳatü'l-Muḥammediyye*'nin şârihlerinden ünlü mutasavvıf Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731), Birgivî'nin Ehl-i sünnet esaslarına bağlı tasavvuf büyüklerini değil tasavvuf adına bir yığın bid'at ve hurafe ortaya çıkaran sözde mutasavvıfları tenkit ettiğini belirtir (*el-Ḥadîḳatü'n-nediyye*, I, 155). Esasen onun *eṭ-Ṭarîḳatü'l-Muḥammediyye*'yi telif ederken Gazzâlî'nin *İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn*'inden çok geniş ölçüde faydalanmış olması da Sünnî tasavvufa bağlılığının açık bir delilidir. Öte yandan öğrencilerinden Akşehirli Hocazâde Abdünnâsır tarafından yazılan ve Kuşadalı Ahmed Efendi'nin *Tercüme-i Evrâd-ı Birgiviyye* adıyla Türkçe'ye çevirdiği, Birgivî'nin yirmi dört saatlik hayat kesitini anlatan bir risâlede de onun çok yoğun bir dinî ve tasavvufî hayat yaşadığı görülmektedir. Bununla birlikte Birgivî birçok Osmanlı ulemâsından farklı olarak sosyal gelişmeleri de tenkitçi bir yaklaşımla takip etmiştir. Nitekim daha sonraki birçok Osmanlı ilim ve devlet adamının, imparatorluğun içine düştüğü gerilemenin bünyevî sebepleri olarak gösterdiği ve başta devlet adamları, ulemâ, mutasavvıflar gibi seçkin zümreler olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinde hissedilen olumsuz sosyal ve ahlâkî gelişmeleri ve bunların doğuracağı tehlikeli sonuçları Birgivî'nin daha o zamandan görmesi, kendi dönemindeki Osmanlı ulemâsı içinde sosyal gelişmeleri takip eden az sayıdaki münevverlerden biri olduğunu gösterir. Başta *eṭ-Ṭarîḳatü'l-Muḥammediyye* olmak üzere eserlerinin her devirde büyük ilgi görmesi de ilmî dirayeti yanında dürüst, basiretli, cesur ve

sosyal problemler karşısında sorumluluk duygusu taşıyan bir kişilik sahibi olmasının sonucu şeklinde değerlendirilmelidir.

Birgivî, başta *el-ʿAvâmil* ve *İẓhâr* olmak üzere Arap grameri konusunda kaleme aldığı eserlerle de İslâm ilimleri alanında büyük bir hizmet ifa etmiş ve haklı olarak yaygın bir şöhrete kavuşmuştur. İslâm dininin iki ana kaynağını oluşturan Kur'an ve Sünnet'in dili olan ve ayrıca İslâm medeniyetinin müşterek lisanı haline gelen Arapça'nın Arap olmayan müslüman milletler tarafından öğrenilebilmesi için büyük gayretlerin sarfedildiği bilinmektedir. İlmî Arapça'nın öğrenilmesinde onun gramerinin bilinmesinin büyük payı bulunduğu da şüphesizdir. Birgivî de, ana kuralların öğrenciler tarafından ezberlenmesi geleneğine uyarak kaleme aldığı *el-ʿAvâmil* risâlesinden başka onun şerhi durumundaki *İẓhâr*'ı telif etmiştir. Sağlam bir tertibe ve özlü bilgilere sahip olmanın yanında çeşitli nahiv kaidelerinin örneklerle açıklanması sırasında pedagojik esaslar ihtiva eden cümlelerin kaydedilmesi bu iki esere büyük itibar kazandırmış, asırlar boyu Arapça'nın öğrenilmesinde vazgeçilmez eserler listesindeki yerlerini korumalarını sağlamıştır. Şüphe yok ki söz konusu kitapların bu derece itibar görmesinde Birgivî'nin ilim ve din hayatındaki güçlü şahsiyetinin de önemli bir payı olmuştur.

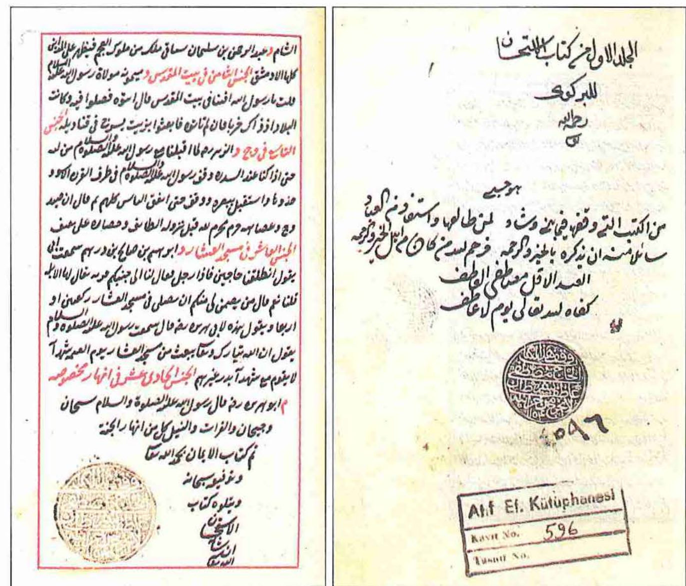
Birgivî 981 yılı Cemâziyelevvel ayında (Eylül 1573) bir İstanbul seyahati sırasında vebaya yakalanarak hicrî yıla göre elli iki yaşında vefat etti ve Birgi'ye getirilerek burada defnedildi.

Eserleri. İlmî açıdan önemlerine göre Arap dili grameri, ahlâk-tasavvuf, fıkıh, akaid, tefsir-kıraat, hadis gibi sahalarda çoğu Arapça, birkaçı da Türkçe olmak üzere tesbit edilebilmiş altmışa yakın eserinin başlıcaları şunlardır:

A) Gramer. 1. *el-ʿAvâmil.* Nahiv ilmine dair Arapça küçük bir risâle olup *el-ʿAvâmilü'l-cedîde* diye de bilinmektedir. İlki İstanbul'da (1234) olmak üzere çeşitli yer ve zamanlarda kırk civarında baskısı yapılmıştır. Eser Süleyman b. Ahmed, Hüseyin b. Ahmed Zeynîzâde (*Taʿlîḳu'l-fevâẓıl*), Kuşadalı İsmet Ahmed ve Mustafa b. İbrâhim (*Tuḥfetü'l-iḫvân*) tarafından şerhedilmiş, bu şerhlere de muhtelif hâşiyeler yazılmıştır. 2. ***İẓhârü'l-esrâr****. Nahivle ilgili Arapça bir eser olup ilki İstanbul'da (1219) olmak üzere çeşitli yer ve zamanlarda kırkı aşkın baskısı yapılmıştır. Ayrıca birçok şerh ve hâşiyesi vardır. En meşhuru Adalı Şeyh Mustafa'nın hazırladığı, bu sebeple *Adalı* diye tanınan ve birçok defa basılan *Netâʾicü'l-efkâr* adlı şerhtir. 3. *İmʿânü'l-enẓâr.* Arap grameriyle ilgili meşhur *el-Maḳṣûd*'un şerhi olup 952'de (1545) telif edilmiştir. İlki Bulak'ta (1207) olmak üzere on beşten fazla baskısı yapılmıştır. 4. *Kifâyetü'l-mübtedî* (İstanbul 1289, 1300, 1302, 1303). Sarf ilmine dair Arapça bir eserdir. Süleyman Sırrî tarafından *Kifâyetü'l-müntehî fî şerḥi Kifâyeti'l-mübtedî* (İstanbul 1312) ve Kuşadalı Ahmed tarafından *ʿİnâyetü'l-mübteġī* (İstanbul 1284) adıyla şerhedilmiştir. 5. *İmtiḥânü'l-eẕkiyâʾ* (İstanbul 1270, 1271, 1305, 1309, 1311). Nahivle ilgili Arapça bir eser olup İbnü'l-Hâcib el-Mısrî'nin *el-Kâfiye*'sinin Kādî Beyzâvî tarafından yapılan *Lübbü'l-elbâb fî ʿilmi'l-iʿrâb* adlı muhtasarının şerhidir. Eser Târık Muhtâr el-Melîcî tarafından tahkik edilmiştir (basılmamış doktora tezi, 1410/1989, Kahire Üniversitesi, Darü'l-ulûm Fakültesi). Eser üzerinde Adalı Şeyh Mustafa'nın *Ḥâşiyetü Adalı ʿale'l-İmtiḥân* adlı bir hâşiyesi vardır. 6. *Şerḥu'l-Emsile.* Müellifinin belli olmadığına dair yaygın kanaatin aksine Brockelmann'ın bir Vatikan el yazmasına dayanarak Birgivî'ye ait olduğunu söylediği Arapça *el-Emsiletü'l-fażliyye*'nin yine Birgivî tarafından yapılmış şerhidir.

B) Ahlâk-Tasavvuf. 1. ***eṭ-Ṭarîḳatü'l-Muḥammediyye****. Din, ahlâk ve tasavvuf konularıyla ilgili çok tanınmış Arapça bir eserdir. İlki İstanbul'da (1260) olmak üzere on beşi aşkın baskısı vardır. Ayrıca pek çok şerhi ve Türkçe tercümesi yapılmıştır. 2. *Cilâʾü'l-ḳulûb.* Tasavvufla ilgili bir risâle olup 7 Zilhicce 971'de (17 Temmuz 1564) tamamlanmıştır. İshak b. Hasan ez-Zencânî (*Żiyâʾü'l-ḳulûb*) ve Abdüsselâm el-Kayserî (*Şifâʾü'l-ḳulûb*) tarafından şerhedilmiştir.

C) Fıkıh. 1. ***Vasiyetnâme****. *Risâle-i Birgivî* diye de bilinmektedir. Derli toplu Türkçe bir ilmihal kitabıdır. İlki İstanbul'da (1218) olmak üzere on civarında baskısı yapılmıştır. 2. *es-Seyfü'ṣ-ṣârim fî ʿademi cevâzi vaḳfi'l-menḳūl ve'd-derâhim.* Para ve menkulün vakfedilmesini câiz gören Ebüssuûd'a reddiye olarak kaleme alınmış olup 9 Zilkade 979'da (24 Mart 1572) tamamlanmış Arapça bir eserdir. 3. *İḳāẓü'n-nâʾimîn ve ifhâmü'l-ḳāṣırîn.* Para karşılığında Kur'an okumanın ve para vakfetmenin câiz olmadığına dair bir eser olup 972 Şevvalinin ortasında (Mayıs 1565) bitirilmiştir. 4. *İnḳāẓü'l-hâlikîn.* Para vakfetmenin aleyhinde bir başka risâle olup 967 Zilkadesinin sonunda (Ağustos 1560) tamamlanmıştır. Eserin bizzat müellif tarafından yapılmış Türkçe bir tercümesi de vardır. 5. *Muʿaddilü'ṣ-ṣalât.* Namazın ta'dîl-i erkânı ile ilgili olup 975'te (1567-68) tamamlanmıştır. Niğdeli Mûsâ b. Ahmed (*Muvażżıḥu'l-Muʿaddil*), İsmâil Efendi, Güzelhisârî, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdurrahman es-Senedî (*Menhelü'l-hüdât*) ve Ebû Bekir el-Erzurûmî tarafından şerhedilmiştir. 6. *Ẕuḥrü'l-müteʾehhilîn ve'n-nisâʾ fî taʿrîfi'l-aṭhâr ve'd-dimâʾ.* Kadınların ay halleriyle ilgili bir risâle olup 979'da (1571-72) yazılmıştır. Eser üzerinde bizzat mü-

Birgivî'nin *Kitâbü'l-Îmân ve'l-istiḥsân* adlı eserinin I. cildinin unvan sayfası ile son sayfası (Âtıf Efendi Ktp., nr. 596)

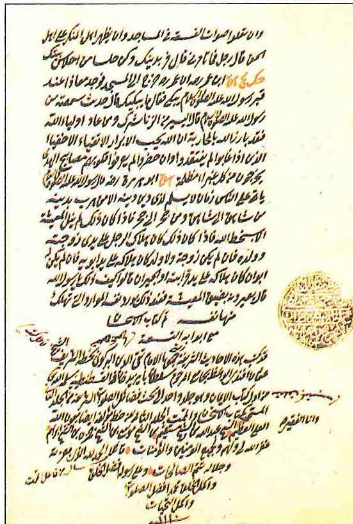
ellifin *Zâdü'l-mütezevvicîn* adlı şerhi yanında İshak b. Hasan ez-Zencânî'nin de bir şerhi vardır.

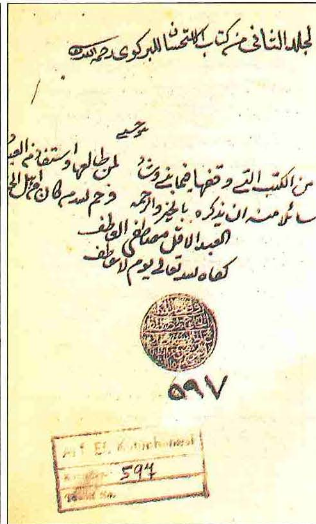
D) Akaid. 1. *Aḥvâlü eṭfâli'l-müslimîn.* Müslüman çocukların âhiretteki durumu ile ilgili bir risâledir. 2. *Ziyâretü'l-ḳubûr* (son yedi risâle ile *Cilâʾü'l-ḳulûb* adlı eser, müellifin diğer bazı risâleleriyle birlikte bir külliyat halinde basılmıştır, İstanbul 1280).

E) Tefsir-Kıraat. 1. *Tefsîru sûreti'l-Baḳara.* Bakara sûresinin yarısına kadar yapılmış bir tefsir olup daha çok dil kuralları ile ilgili açıklamalarıyla dikkati çekmektedir. Beyzâvî tefsirinden daha üstün olduğu iddia edilmekteyse de ondan daha muhtasar ve daha az meşhurdur. Eser Yaşar Düzenli tarafından tahkik edilmiştir (basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1989, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *ed-Dürrü'l-yetîm.* Tecvidle ilgili iki varaklık bir risâle olup 974 Cemâziyelevveli başında (Kasım 1566) telif edilmiştir. Eskicizâde'nin (ö. 1243/1827-28) yaptığı tercüme (*Tercüme-i Dürr-i Yetîm*) ve tecvide dair diğer bazı risâlelerle birlikte basılmıştır (İstanbul 1253, 1280; İzmir 1301). Eser bizzat müellifi tarafından şerhedilmiştir.

F) Hadis. 1. *Risâle fî uṣûli'l-ḥadîs.* Küçük fakat oldukça değerli bir risâledir. Eser Dâvûd-i Karsî tarafından şerhedilmiş (İstanbul 1272, 1288, 1289, 1293, 1314), bu şerh üzerine de Mustafa Şevket Efendi (ö. 1292/1875) ve Yûsuf b. Osman Harpûtî (ö. 1292/1875) birer hâşiye yazmışlardır. Dâvûd-i Karsî'nin şerhi ve Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin *Râmûzü'l-eḥâdîs*, *Ġarâʾibü'l-eḥâdîs*'iyle birlikte çeşitli baskıları yapılan eser (İstanbul 1275, 1288, 1314, 1326; Bulak 1303) Sadık Cihan tarafından tercüme edilmiştir (bk. bibl.). 2. *el-Erbaʿûn.* İbadetlere dair kırk hadisi ihtiva etmekte olup *Şerḥu'l-eḥâdîsi'l-erbaʿîn* adıyla bir de şerhi vardır. İlk sekiz hadisi müellifin kendisi, diğerlerini ise Mehmed Akkirmânî (ö. 1174/1760) şerhetmiştir (Tunus 1295; İstanbul 1289, 1316, 1321, 1323). Muhtemelen her ikisinin de "inneme'l-aʿmâlü bi'n-niyyât" hadisiyle başlaması sebebiyle Brockelmann yanlış olarak bu eseri Nevevî'nin *el-Erbaʿîn*'inin şerhleri arasında zikretmiştir (*GAL Suppl.*, I, 683; II, 674). Eser Mustafa Cemʿî tarafından *Burhânü'l-müttakîn Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1290). 3. *Kitâbü'l-Îmân ve'l-istiḥsân* (Âtıf Efendi Ktp., nr. 596-597).

Nihal Atsız, İsmihan Sultan Kütüphanesi'nde (nr. 424) kayıtlı nüshasının sonunda telif veya istinsah tarihi olarak Birgivî'nin doğumundan on altı yıl öncesine rastlayan 913 (1507-1508) yılının verilmesinden hareketle *Sıhâh-ı Acemiyye* adlı Farsça-Türkçe sözlüğün, Kâtib Çelebi (*Keşfü'ẓ-ẓunûn*, II, 1074) ve Brockelmann (*GAL*, II, 586; *Suppl.*, II, 657) tarafından yanlışlıkla Birgivî'ye isnat edildiğini ileri sürmektedir. Birgivî'ye *Ravzatü'l-cennât fî uṣûli'l-iʿtiḳād* adlı bir eser daha nisbet edilirse de Mahmud Esad Efendi (Seydişehrî) tarafından tercüme edilerek yayımlanmış olan (İstanbul 1305) bu eser aslında Bosnalı Hasan Kâfî Akhisârî'nin telifidir (Birgivî'nin eserleriyle ilgili daha geniş bilgi ve ayrıca yazma nüshalar için bk. Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası; GAL*, II, 583-586; *Suppl.*, II, 654-658).

Birgivî'nin *Kitâbü'l-Îmân ve'l-istiḥsân* adlı eserinin II. cildinin unvan sayfası ile son sayfası (Âtıf Efendi Ktp., nr. 597)

BİBLİYOGRAFYA:

Birgivî, *eṭ-Ṭarîḳatü'l-Muḥammediyye*, İstanbul 1307, s. 72, 75, 92, 182, 215-219; a.mlf., *Şerḥu'l-eḥâdîsi'l-erbaʿîn*, İstanbul 1304, s. 1-4; Kuşadalı Ahmed Efendi, *Tercüme-i Evrâd-ı Birgiviyye*, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 449, vr. 149ᵇ; Ali b. Bâlî, *el-ʿİḳdü'l-manẓûm fî ẕikri efâżıli'r-Rûm*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 2838/3316, vr. 161-163; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, I, 179-181; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 467; Kâtib Çelebi, *Mîzânü'l-hak*, İstanbul 1306, s. 121 vd.; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 54, 117, 183-184, 214-215, 592, 737, 822; II, 1017, 1074, 1111, 1246, 1500, 1546, 1737, 2022, 2036-2037; Abdülganî en-Nablusî, *el-Ḥadîḳatü'n-nediyye şerḥu'ṭ-Ṭarîḳati'l-Muḥammediyye*, İstanbul 1290, I, 155; G. de Tassy, *Exposition de la foi musulmane de Birkewi traduit du Turc*, Paris 1822; *Kâmûsü'l-aʿlâm*, II, 1284-1285; *Sicill-i Osmânî*, IV, 121; *Osmanlı Müellifleri*, I, 253-256; Serkîs, *Muʿcem*, I, 610-611; Mehmed Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları*, İstanbul 1939, I, 105; Brockelmann, *GAL*, II, 582, 583-586; *Suppl.*, I, 645, 683, 742; II, 654-658, 674; *Îżâḥu'l-meknûn*, I, 2, 427, 442; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, II, 252; H. Laoust, *Les Gouverneurs de Damas sous les Mamlûks et les Premiers Ottomans*, Damas 1952, s. 188; Karatay, *Arapça Basmalar*, II, 434-437; Esat İleri, *İmam-ı Birgivî*, İzmir 1954, s. 3; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954, s. 77, 243, 260-264; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, VI, 286-287; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, IX, 123-124; Muhammed Cemâleddin eş-Şurbacî, *Ḳāʾime bi-evâʾili'l-maṭbûʿâti'l-ʿArabiyyeti'l-maḥfûẓa bi-Dâri'l-Kütüb*, Kahire 1383/1963, s. 27, 47, 83, 104, 153; Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, İstanbul 1966; Özege, *Katalog*, I, 121, 178; II, 663; III, 1341; Emrullah Yüksel, *Les Idées Religieuses et Politiques de Mehmed al-Birkewî (929-981/1523-1573)* (doktora tezi, Paris 1972); Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 650-651; Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi ve Arapça Tedrisatındaki Yeri* (doktora tezi, 1981), MÜ İlâhiyat Fakültesi; *Fihrisü'l-maṭbûʿâti't-Türkiyyeti'l-ʿOsmâniyye*, Kahire 1982, I, 51, 61, 84, 88-89, 95, 107, 128, 260; Sadık Cihan, "Muhammed b. Pir Ali Birgivi ve Risâle fî Usûli'l-Hadîs'in Tercümesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Samsun 1987, s. 55-76; Kasım Kufralı, "Birgivî", *İA*, II, 634-635; a.mlf., "Birgewî", *EI²* (İng.), I, 1235; Hasan Aksoy, "Birgivî (Birgili) Mehmed Efendi", *TDEA*, I, 447.

EMRULLAH YÜKSEL

Bİ'RİERÎS

(بئر أريس)

Medine'de Kubâ Mescidi yanında Hz. Peygamber'in mührünün düşüp kaybolduğu kuyu.

Kubâ Mescidi'nin batı tarafında, Medine'ye 3 km. uzaklıktadır. Erîs adlı bir yahudiye ait bahçede bulunduğu için bu adla anılmıştır. Hz. Peygamber Kubâ